

Łukasz Zarzycki

Nowe umiejętności i wymagania stawiane dialektologowi w XXI wieku

Językoznawstwo : współczesne badania, problemy i analizy językoznawcze 5, 207-215

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Łukasz Zarzycki

Nowe umiejętności i wymagania stawiane dialektologowi w XXI wieku

I rzekli do Piotra:
 „Na pewno i ty jesteś jednym z nich,
 Bo i twoja mowa galilejska cię zdradza”.
 Mt 26, 73

1. Pojęcie i zadania dialektologii

Dialektologia (grec. *diálektos* ‘sposób mówienia’ + grec. *logos* ‘słowo, nauka’) to – jak sama nazwa wskazuje – nauka o dialektach, ale w zależności od rozumienia tego podstawowego terminu definiuje się ją nieco inaczej¹. Dialektologia – jak to podkreśla Kwiryna Handke – ma specjalny charakter i szczególne miejsce w językoznawstwie, nie jest tylko jego działem, ale winna być rozumiana szerzej – jako część językoznawstwa, mająca dużą samodzielność, „oparta na specyfice przedmiotu i metod oraz na rozległości zakresu badań, a także na rozbudowanych, sobie tylko właściwych stosunkach z innymi naukami”².

Definicja dialektologii sformułowana przez Kazimierza Nitscha – twórcę polskiej dialektologii: „dialektologia (...) zajmuje się przeważnie tylko dzisiejszą geografią języka”³ podkreślała przede wszystkim aspekt geograficzny (terytorialny) badań. Podobne ujęcia dominowały w pracach z II połowy XX wieku, np. w *Encyklopedii języka polskiego*

¹ B. Dunaj, *Przedmiot i kierunki badań dialektologicznych*, [w:] B. Dunaj, J. Reichan (red.), *Studia dialektologiczne I*, Kraków 1996, s. 21–29; J. Okoniowa, *Zmiany w pojmowaniu dialektu i dialektologii*, [w:] S. Gala (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, Łódź 2002, s. 373–378.

² K. Handke, *Dialektologia i inne nauki*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica” 12, Łódź 1986, s. 37–46.

³ K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego*, Wrocław 1957.

zamieszczono lakoniczne określenie: „Dialektologia zajmuje się geograficznym zróżnicowaniem języka, a więc badaniem i naukowym opisem dialektów i gwar, tj. mowy ludności wiejskiej”⁴.

Pojęcia dialektu i gwary często definiowane są jednakowo i używa się ich wymiennie np. dialekt podhalański – gwara podhalańska.

Gwara jest terminem podrzędnym w stosunku do dialektu wg *Encyklopedii języka polskiego*, w której czytamy: „Gwara – mowa ludności wiejskiej z niewielkiego terytorium, przeważnie z kilku lub kilkunastu wsi, różniąca się od języka ogólnego i mowy sąsiednich okolic pewnymi cechami, głównie fonetycznymi i leksykalnymi, podrzędna w stosunku do dialektu”⁵.

Z drugiej strony nie należy mylić pojęć język i dialekt. Różnicę pomiędzy tymi terminami najlepiej wyjaśnił Witold Doroszewski w artykule *Przedmiot i metody dialektologii*, zamieszczonym w „Poradniku Językowym” z roku 1953, gdzie wyraźnie podkreślony został fakt, że język jest pojęciem nadrzędnym, a podrzędnym w stosunku do niego jest dialekt. Jak stwierdza Doroszewski, różnice te sprowadzają się do natury historyczno-społecznej: „Dialekt jest to mowa miejscowości nie zajmującej na obszarze pewnego państwa lub narodu stanowiska dominującego pod względem kulturalno-politycznym”.

Dialektologia wyjaśnia procesy różnicowania się cech językowych, bada ich genezę, prawa rozwoju i formułuje syntetyczne uogólnienia; za podstawę bierze opisany przez dialektografię stan gwarowy, posługuje się też badaniami historyczno-porównawczymi.

Najczęściej zatem charakteryzowano dialektologię jako dyscyplinę językoznawczą, która zajmuje się geograficznym (terytorialnym) zróżnicowaniem języka oraz naukowym opisem dialektów i gwar ludowych. Taki też był dotychczas (i jest jeszcze) główny nurt badań dialektologicznych w Polsce. Dialektologię ujmowano przy tym jako pomocniczą dyscyplinę historii języka⁶, która dostarcza „żywej, aktualnie sprawdzalnej wiedzy historycznej dokumentującej wygasłe w przeszłości w języku ogólnym procesy gramatyczne i leksykalne”⁷ lub też – przy respektowaniu jej, jako autonomicznej dyscypliny lingwistycznej – ukazywano jej rolę w stosunku do językoznawstwa historycznego⁸. Główne cele były już jednak formułowane inaczej, gdyż Kazimierz Nitsch chciał odtworzyć i ukazać możliwie najstarszy stan systemu ginącej gwary, a Witold Doroszewski – rozpoznać tendencje rozwojowe języka, ich uwarunkowania i ukazać kierunek ich rozwoju⁹.

⁴ Hasła: dialekt, dialektologia, [w:] S. Urbańczyk, *Encyklopedia języka polskiego*, Wrocław 1991.

⁵ Hasło: gwara, [w:] ibidem.

⁶ W. Doroszewski, *Przedmiot i metody dialektologii*, „Poradnik Językowy” 1953, z. 1, s. 1–8, z. 2, s. 1–7, z. 3, s. 2–10, z. 4, s. 4–12; K. Nitsch, *Dialekty języka polskiego*, Wrocław 1957; J. Okoniowa, *Dialektologia na usługach prac historycznojęzykowych i porównawczych*, [w:] J. Okoniowa, B. Dunaj (red.), *Studia dialektologiczne II*, Kraków 2002a, s. 81–87.

⁷ W. Lubaś, *Teoretycznie i praktycznie o relacjach między dialektologią a socjolingwistyką*, [w:] B. Dunaj (red.), *Studia dialektologiczne I*, Kraków 1996.

⁸ S. Dubisz, *Wiedza o współczesnych gwarach w badaniach z zakresu historii języka*, [w:] J. Sierociuk (red.), *Gwary dziś I. Metodologia badań*, Poznań 2001, s. 7–15.

⁹ W. Kupiszewski, J. Okoniowa, B. Dunaj (red.), *Jeszcze o metodzie statystycznej Witolda Doroszewskiego*, [w:] *Studia dialektologiczne II*, Kraków 2002, s. 67–72.

Obecnie duża część mieszkańców wsi posiada dostęp do kultury ogólnej poprzez upowszechnienie systemu oświaty, korzystanie ze środków masowego przekazu oraz podjęcie pracy w mieście. Jednak gwara dalej funkcjonuje w środowisku wiejskim i wciąż jest tam używana, zwłaszcza w nieoficjalnych rozmowach. Na ten stan rzeczy składa się przyzwyczajenie używania gwary zwłaszcza wśród ludzi starszych oraz przekazywanie dialektu dzieciom od dziadków i rodziców. Młodzież i ludzie lepiej wykształceni coraz częściej nie chcą posługiwać się gwarą, choć wciąż ją rozumieją.

W związku z tym powinniśmy używać gwary czy może nie? Wybór powinien być podjęty indywidualnie przez każdego rozmówcę, ale najpierw powinniśmy wiedzieć, jakie zalety i wady mają różne gwary polszczyzny. Mówiąc gwarą, powinniśmy używać wszystkich cech charakterystycznych dla danego dialektu, a nie tylko niektórych. Gwarą mówią w dzisiejszych czasach zwłaszcza ludzie niewykształceni w starszym lub średnim wieku.

Osobiście uważam, że nie powinno się kojarzyć używania gwar i dialektów z brakiem kultury, co wiele osób czyni. Są one takim samym dziedzictwem kulturowym jak inne pozostałości naszej kultury. Rola dialektów i gwar jest olbrzymia. Uważam, że wzbogacają one nie tylko nasz język czy są dla nas narodowym dziedzictwem kulturowym, ale przede wszystkim dzięki nim nie zapominamy, kim jesteśmy. Każdy z nas powinien wiedzieć, jak żyli nasi przodkowie i jakim językiem się porozumiewali.

Gwarą należy posługiwać się w sytuacjach nieformalnych, np. rozmawiając z rodziną, przyjaciółmi. Jednakże w szkole czy innych instytucjach powinno się mówić językiem ogólnym. Z drugiej strony nie powinno się naśmiewać z ludzi posługujących się gwarą czy dialektem. Jednak najlepszym rozwiązaniem byłaby umiejętność używania języka ogólnego oraz gwary.

Obecnie wielu Polaków chce doganiać Europę, uczyć się nowych języków. Owszem, jest to ważne, ale może warto zacząć właśnie od poznania mowy naszych dziadków czy choćby zapoznania się z podstawowymi polskimi dialektami? Moim zdaniem powinno się mówić gwarą i przekazywać ją z pokolenia na pokolenie, ponieważ języka literackiego można nauczyć się w szkole z podręcznika, a gwary – tylko od ludzi posługujących się nią. Próżno już szukać choćby w Warszawie mieszkańców posługujących się dialektem mazowieckim, jak czyni to jeszcze znany folklorysta warszawski Stasiek Wielanek w swojej Kapeli Warszawskiej. Smutno jest słyszeć popularne w ostatnich latach powiedzenie: „Prawdziwych warszawiaków już nie ma”.

II. Metody badań w dialektologii

W Polsce w okresie międzywojennym ukształtowały się dwa główne kierunki metodologiczne. Jest to dialektologia opisowa, która zajmuje się opisem gwar współczesnych, i dialektologia historyczna, dążąca do poznania przeszłości gwar.

Dialektologia opisowa zajmuje się przede wszystkim gromadzeniem materiałów zebranych podczas badań terenowych w środowisku wiejskim. Obecnie jednym z lepszych sposobów gromadzenia materiałów gwarowych w Polsce jest zapisywanie oraz cyfrowe

nagrywanie wypowiedzi osób mówiących gwarą. Najcenniejsze są tzw. teksty ciągłe, np. opowiadania, wspomnienia, dłuższe rozmowy, ponieważ pozwalają one na badanie gwary nie tylko pod względem zasobu fonetycznego, ale także pod względem morfologii i składni. W dzisiejszych czasach zbieranie tekstów ciągłych ułatwia stosowanie magnetofonu lub dyktafonu cyfrowego. Jednak najlepsze efekty można osiągnąć, posługując się stacjonarnym lub przenośnym sprzętem do cyfrowej rejestracji dźwięku. Niezbędny jest wtedy laptop oraz aplikacja przeznaczona do rejestrowania dźwięku z karty dźwiękowej i zapisywania go bezpośrednio do formatu MP3, WMA lub WAV, która umożliwia nagrywanie nie tylko dźwięku z mikrofonu, ale również strumienia audio wysyłanego z Internetu, urządzeń przenośnych (telefon, kaseeta, płyta CD itp.). Inny niezbędny sprzęt, który posłuży do profesjonalnej rejestracji i obróbki dźwięku, to dyski optyczne, dysk twardy zewnętrzny, karty pamięci, taśma cyfrowa, mikrofon, konsola mikserska, wzmacniacz mocy, okablowanie oraz słuchawki i głośniki.

Moje ostatnie badanie nad dialektem *cockney* ze wschodniego Londynu jest świetnym przykładem, jak Internet i zamieszczone tam specjalne narzędzia badawcze mogą pomóc dialektologowi w przeprowadzeniu badań. W 2009 roku została przeprowadzona przeze mnie ankieta za pomocą strony internetowej www.freeonlinesurveys.com. Jest to strona, która oferuje przeprowadzanie internetowych ankiet i posiada przydatne do tego narzędzia badawcze. Ich hasło przewodnie to „profesjonalizm, korzyści i bezproblemowe rozwiązywanie problemów”. Wymieniona strona internetowa zaczęła swoją działalność w Anglii w 2001 roku. Jej posiadaczem i twórcą jest firma Problem Free Limited. Ich baza składa się ze 100 najbardziej znanych międzynarodowych korporacji.

Poniższa lista przedstawia tylko niektóre znane korporacje, które od 2001 roku skorzystały z [freeonlinesurveys.com](http://www.freeonlinesurveys.com): Glaxo Smith Kline, Motorola, Shell, Royal Bank of Canada, Panasonic, Unilever, IBM, Siemens, General Motors, Johnson and Johnson, Intel, BP, Bank One, Ebay, Pepsi-co, Air Canada.

Serwis www.freeonlinesurveys.com jest używany nie tylko przez duże korporacje, ale także przez studentów i wykładowców, aby przeprowadzać ankiety na różne tematy. Baza rezultatów jest zbierana i przetrzymywana dla ankietera. Rezultaty są analizowane i wyświetlane w tabelach, które pokazują odpowiedzi respondentów. Rezultaty mogą być także pobrane jako arkusz kalkulacyjny lub przesłane do nas e-mailem.

W kwietniu i maju 2009 roku respondenci (native speakerzy) zostali poproszeni o uzupełnienie ankiety mającej na celu ocenę stanu ich świadomości na temat istnienia dialektu *cockney* ze wschodniego Londynu. W ankiecie brało udział 100 respondentów w wieku od 18 lat wzwyż. 57% respondentów to mężczyźni, a 43% – kobiety. Średni wiek ankietowanych to 31 lat. Uczestnicy ankiety zostali skategoryzowani według płci, wieku i poziomu edukacji. Ankieta została przeprowadzona w języku angielskim. Wszyscy respondenci pochodzą z krajów anglojęzycznych. W celu przeprowadzenia jak najbardziej wiarygodnych badań została zaznaczona funkcja blokowania adresu IP, zatem ankieterzy mogli oddać głos tylko raz.

Darmowe konto na stronie [freeonlinesurveys](http://www.freeonlinesurveys.com) pozwala przeprowadzić ankietę, składającą się maksymalnie z 20 pytań i może ją otrzymać nie więcej niż dziesięciu responden-

tów przez okres 10 dni. Moje konto zostało ulepszone do konta płatnego „SurveyExtra”, dzięki czemu mogłem zadać tyle pytań, ile chciałem przez nieokreślony limit czasowy. Posiadałem także wgląd do indywidualnych odpowiedzi respondentów i mogłem je porównać. Wszystkie ankiety były przeprowadzone anonimowo i IP respondentów nie było udostępnione. Moje badania zostały przeprowadzone ostrożnie, wiarygodnie i nie spotkały się z żadnymi trudnościami. Badania pomogły mi uzyskać odpowiedzi na wiele pytań, które mnie nurtowały.

Przy badaniach zasobu słownikowego gwar dialektolodzy często posługują się kwestionariuszami, tj. zbiorami pytań ułożonymi według działów tematycznych (np. słownictwo związane z uprawą roli, zjawisk atmosferycznych, sprzętów domowych). Dzięki ustaleniemu porządkowi działów i pytań w kwestionariuszu materiały zebrane w różnych okolicach dają się ze sobą łatwo porównać; kwestionariusz umożliwia badania zespołowe, które są bardziej wydajne, niż badania indywidualne (oszczędność czasu, wymiana doświadczeń między członkami zespołu itd.).

Oprócz pytań dotyczących nazwy przedmiotów, czynności i zjawisk kwestionariusz powinien zawierać pytania o poszczególne formy gramatyczne oraz pytania prowokujące odpowiedź zawierającą wyrazy zdradzające cechy fonetyczne danego obszaru.

Do badań terenowych dialektolog musi mieć wykształcenie językoznawcze, które pozwoli mu zauważyć wszystkie zjawiska językowe występujące na danym obszarze. Musi on dobrze posługiwać się pisownią fonetyczną, z taką szybkością, żeby zapisać możliwie wszystko, co mówi informator w naturalnym tempie mowy. Niezbędne jest także przygotowanie etnograficzne. Dialektolog powinien mieć orientację w historii kultury materialnej badanego terenu. Wymaga się także od niego znajomości realiów życia wiejskiego (uprawy roli, narzędzi pracy, gatunków roślin uprawnych, budownictwa wiejskiego), ale także musi dodatkowo interesować się takimi rzemiosłami, jak: kowalstwo, stolarstwo, garncarstwo, rybołówstwo, leśnictwo czy hodowla zwierząt¹⁰.

Dialektolog powinien również posiadać wiedzę typowo informatyczną. Musi on umieć posługiwać się stacjonarnym i przenośnym sprzętem oraz oprogramowaniem do cyfrowej rejestracji i obróbki dźwięku. Powinien wiedzieć, jakie są typowe usterki nagrań, jaki jest wpływ umiejscowienia mikrofonu, akustyki pomieszczenia, zachowań mówców i innych czynników. Nie powinny mu być obce takie pojęcia, jak: konwersja, kompresja, normalizacja czy tagowanie materiału dźwięku mówionego.

Rzeczą bardzo ważną w badaniach dialektologicznych jest umiejętność nawiązywania kontaktów z ludnością wiejską, która ułatwi dobór informatorów. Nie każdy bowiem mieszkaniec wsi nadaje się w jednakowym stopniu do udzielania informacji. Nie można uznać za dobrego informatora osoby, która urodziła się i wychowała w innych stronach, albo osoby, która spędziła wiele czasu poza obrębem badanym, np. służąc w wojsku, podróżując czy przebywając na emigracji. Najlepsi informatorzy to tacy, którzy mieszkają w danej wsi od urodzenia, nigdzie z niej na dłuższy czas nie wyjeżdżając. W badaniach należy również zwrócić uwagę na poziom wykształcenia informatorów, gdyż znany jest

¹⁰ B. Bartnicka-Dąbkowska, *Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami*, Warszawa 1959, s. 10–17.

powszechnie wpływ szkoły i czytelnictwa na zanikanie cech gwarowych w mowie mieszkańców. Nie jest obojętny również wiek osoby badanej. Ludzie starsi, którzy nie zetknęli się z życiem miejskim, lepiej zachowują swoją odrębność językową niż młodszy. Kobiety oddane wyłącznie pracy domowej lepiej zachowują gwarę niż mężczyźni, którzy służąc w wojsku czy wyjeżdżając do miast na zarobek (obecnie często za granicę), wyzbywają się szybciej cech gwarowych. Małe dzieci, dopóki nie pójda do szkoły, przejmują gwarę od swoich rodziców czy dziadków, ale już młodzież w wieku szkolnym od gwary się odzwyczaja, gdyż ich mowa jest poprawiana przez nauczyciela lub dyskryminowana przez rówieśników.

W badaniu gwary ważna jest także odległość badanej wsi od większych ośrodków miejskich, od kolei, szosy; gęstość zaludnienia i co ważne warunki geograficzne, gdyż np. lasy i bagna utrudniają kontakty między ludnością. Nie bez znaczenia jest również fakt istnienia we wsi szkoły lub kościoła, które szerzą język literacki.

Na podstawie zebranego podczas badań terenowych materiału opracowuje się zwykle mapy, które ukazują zasięg terytorialny zjawisk językowych.

Badaniem geograficznego rozmieszczenia faktów językowych zajmuje się geografia lingwistyczna. Często stosuje się w niej metodę kartograficzną, polegającą na zaznaczaniu na mapach zasięgu poszczególnych zjawisk językowych. Linie wytyczające na mapie granice rozpowszechnienia zjawisk językowych noszą nazwę izoglos. Zależnie od tego, jakie zjawiska językowe izoglosy ilustrują, noszą one nazwy izofona – linia odgraniczająca zasięg terytorialny cech fonetycznych, izomorfa – linia granicząca zasięg cech morfologicznych (czyli fleksyjnych lub słowotwórczych), izosyntagma – składniowych oraz izoleksa – leksykalnych, czyli słownikowych.

W badaniach gwaroznawczych posługiwać się można metodą statystyczną, którą do dialektologii polskiej wprowadził Witold Doroszewski. Metoda ta polega na obliczaniu proporcji ilościowych pomiędzy poszczególnymi wymówieniami i jest znakomicie zilustrowana w pracy Doroszewskiego pt. *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby*. Jej autor jest twórcą warszawskiej szkoły dialektologicznej, która zakłada opis współczesnego stanu gwary, a nie tylko jej najstarszej postaci, a następnie – w wyniku syntezy – przedstawienie kierunków i tendencji rozwojowych.

Ten kierunek badań koncentrował się na opisie stanu aktualnego, w tym wewnętrznego zróżnicowania gwar, z uwzględnieniem różnorodnych wpływów, także interferencji gwary i języka ogólnego, podejmował zagadnienia stosunku idiolektów do gwar oraz problem kartograficznego przedstawiania tych faktów. Metodę tę stosowali i rozwijali w swoich pracach m.in. Henryk Friedrich, Halina Koneczna, Jerzy Tarnacki¹¹.

Metodę statystyczną stosować można przy badaniu gwary nie tylko pojedynczych osób, ale i całych obszarów. Tak np. obliczywszy dokładnie proporcje ilościowe między wszystkimi zanotowanymi w danej wsi sposobami wymówienia choćby samogłoski nosowej, można ustalić, jaka wymowa jest dla danego obszaru charakterystyczna, a jaka występuje

¹¹ H. Friedrich, *Studia nad nosowością w gwarach Mazowsza*, Warszawa 1937; H. Koneczna, *Z obserwacji syntaktycznych nad gwarą łowicką*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego VI”, 1948; J. Tarnacki, *Atlas językowy Polesia*, Warszawa 1939.

najrzadziej. Porównując te wyniki z wynikami obliczeń w innych wsiach, można wysnuć wnioski o kierunkach ekspansji czy regresji tendencji artykulacyjnej. Na tej podstawie możemy częściowo przewidzieć kierunek jej rozwoju i następnie sporządzić specjalne mapy, na których wykazać można kierunki rozwojowe tendencji artykulacyjnych.

Z drugiej strony w dialektologii historycznej stosuje się dwie metody badawcze: filologiczną i retrospektywną. Metoda filologiczna polega na poddawaniu zabytków piśmienniczych analizie z punktu widzenia cech dialektycznych występujących w języku ich autora lub przepisywacza. W ten sposób wysnuwane wnioski o przeszłości gwar muszą być sprawdzane z dużą ostrożnością, gdyż opierają się tylko na faktach graficznych, które z braku ogólnie przestrzeganych przepisów ortograficznych w przeszłości nie zawsze odzwierciedlają wymowę pisarza. Metoda retrospektywna natomiast stosowana w dialektologii historycznej usiłuje na podstawie stanu dzisiejszego odtworzyć przeszłość dialektów. Dla krakowskiej szkoły dialektologicznej, charakterystyczny jest właśnie historyczny, retrospektywny kierunek metodologiczny. Jej podstawy zostały ukształtowane przez Kazimierza Nitscha, który dokonał opisu systemów wszystkich dialektów ludowych i był moim zdaniem, jednym z najwybitniejszych polskich dialektologów.

W okresie powojennym, tj. w drugiej połowie XX wieku, zaznaczyły się dwa kolejne nowe nurty w badaniach dialektologicznych:

- 1) nurt systemowy (dialektologia strukturalna);
- 2) nurt socjolingwistyczny (komunikatywny), charakteryzujący się nową metodą badań.

Pierwszy z nich wiąże się przede wszystkim z nazwiskiem Karola Dejny, który przedstawił odmienne ujęcie metod i celów badawczych dialektologii, przeciwstawiając się grupowaniu dialektów ludowych na podstawie znanych izoglos i pozostawianiu przy dotychczasowym podziale korygowanym jedynie nowymi danymi. Polskie dialekty ludowe Dejna omówił na tle procesów i rezultatów różnicowania się słowiańskich terytoriów etnicznych, tym samym traktując je jako zespół innowacji dialektalnych, które wytworzyły się w oddzielnych ugrupowaniach ludnościowych i nie zdołały się rozprzestrzenić na całe terytorium językowe¹². Zgodnie z tym założeniem dialektologia nie tyle zajmuje się opisem dzisiejszego stanu gwar, pozostawiając to zadanie dialektografii, ile omawia powstanie i rozprzestrzenianie się niektórych innowacji dialektalnych, uwzględniając zarówno współczesne wyniki badań, jak i materiał historyczny.

Kierunek socjolingwistyczny w dialektologii rozwinął się w Polsce pod koniec XX wieku i wiązał się zarówno z krytyką klasycznych metod dialektologicznych ze strony nauk społecznych, jak i z ogromnymi zmianami demograficzno-społecznymi. W nurcie badań socjolingwistycznych położono nacisk na badania wariantywności uwarunkowanej czynnikami socjalnymi i sytuacyjnymi, natomiast wariantywność geograficzna stała się drugoplanowa, także i z tego względu, że badania ukierunkowane socjolingwistycznie obejmują zazwyczaj niewielkie, zwarte obszary gwarowe. Bada się w nich korelację zmiennych językowych z czynnikami społecznymi (np. płeć, wiek, wykształcenie, pochodzenie społeczne, wykonywany zawód) wraz ze stopniem oficjalności sytuacji komunikacyjnej. Przykładowo – Halina Kurek w pracy *Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki*

¹² K. Dejna, *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Warszawa 1981.

języka mówionego środowisk wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego) (Kraków 1990) badaniami objęła 1787 informatorów i scharakteryzowała ich pod względem socjologicznym według: płci, wieku (4 grupy wiekowe: 7–19; 20–46; 47–70, powyżej 70), wykształcenia (niepełne podstawowe, podstawowe, średnie i wyższe), pochodzenia społecznego (inteligentkie, robotniczo-chłopskie i chłopskie), zawodu (rolnicy, chłopci-robotnicy, chłopci-urzędnicy).

Autorka ukazała, w jaki sposób wymienione czynniki socjalne i sytuacyjne (oficjalność – nieoficjalność) decydują o dystrybucji wariantów językowych.

Ostatnio rozwija się kierunek badań interdyscyplinarnych, w którym dialektologia łączy się z etnolingwistyką i lingwistyką kulturową, odwołującymi się do czynników współtworzących tożsamość grupy i jej wewnętrzną zwartość oraz operującymi badaniem kultur regionalnych, a więc języka i sfery społeczno-kulturowo-obyczajowej mieszkańców wsi.

Tak więc, aby dokładnie scharakteryzować gwarę badanego obszaru, nie można ograniczać się do badania samych tylko zapisów, ale należy uwzględnić oddziaływanie różnorodnych czynników na kształtowanie się mowy jednostek, stanowiące odbicie wpływów społeczeństwa, wśród którego się wychowały.

Bibliografia

- Bartnicka-Dąbkowska B., *Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1959.
- Dejna K., *Atlas polskich innowacji dialektalnych*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
- Doroszewski W., *Mowa mieszkańców wsi Staroźreby*, Warszawa 1934.
- Doroszewski W., *Przedmiot i metody dialektologii*, „Poradnik Językowy”, 1953, z. 1–4.
- Dubisz S., *Wiedza o współczesnych gwarach w badaniach z zakresu historii języka*, [w:] Sierociuk J., *Gwary dziś 1. Metodologia badań*, Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, Poznań 2001.
- Dunaj B., *Przedmiot i kierunki badań dialektologicznych*, [w:] Dunaj B., Reichan J. (red.), *Studia dialektologiczne 1*, Kraków 1996.
- Friedrich H., *Studia nad nosowością w gwarach Mazowsza*, Warszawa 1937.
- Handke K., *Dialektologia i inne nauki*, „Acta Universitatis Lodzianis. Folia Linguistica 12” Łódź 1986.
- Koneczna H., *Z obserwacji syntaktycznych nad gwarą łowicką*, „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, 1948, R.VI.
- Kupiszewski W., *Jeszcze o metodzie statystycznej Witolda Doroszewskiego*, [w:] Okoniowa J., Dunaj B. (red.), *Studia dialektologiczne 2*, Instytut Języka Polskiego Polska Akademia Nauk, Kraków 2002.
- Kurek H., *Metodologia socjolingwistycznego badania fonetyki języka mówionego środowisk wiejskich (na przykładzie kilku wsi Beskidu Niskiego)*, Kraków 1990.

Lubaś W., *Dialektologia miejska. Przedmiot. Zakres. Metoda*, „Język Polski” 63, 1983, z. 4–5.

Lubaś W., *Teoretycznie i praktycznie o relacjach między dialektologią a socjolingwistyką*, [w:] Dunaj B. (red.), *Studia dialektologiczne 1*, Instytut Języka Polskiego Polska Akademia Nauk, Kraków 1996.

Nitsch K., *Dialekty języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1957.

Okoniowa J., *Dialektologia na usługach prac historycznojęzycznych i porównawczych*, [w:] Okoniowa J., Dunaj B. (red.), *Studia dialektologiczne 2*, Instytut Języka Polskiego Polska Akademia Nauk, Kraków 2002a.

Okoniowa J., *Zmiany w pojmowaniu dialektu i dialektologii, księga jubileuszowa*, [w:] Gala S. (red.), *Dialektologia jako dziedzina językoznawstwa i przedmiot dydaktyki*, Łódzkie Towarzystwo Naukowe, Łódź 2002b.

Tarnacki J., *Atlas językowy Polesia*, Warszawa 1939.

Urbańczyk S., *Encyklopedia języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław, Warszawa, Kraków 1991.

Internet

www.gwarypolskie.uw.edu.pl